

Marek Viktor

**A dorogi szénmedence településeinek története az
1956-os forradalom fényében.**

Doktori (PhD) értekezés

PPKE BTK

2012

I. Kutatás előzményei, témaválasztás.

Az 1956-os forradalom világtörténeti jelentőségét ma már kevesen vitatják. Azonban hiába élnek köztünk még olyanok, akik aktív részesei vagy legalább szemtanúi voltak, a társadalom nagy része még mindig nem érzi teljesen magáénak, vagy pedig egészen egyszerűen nem törődik vele.

Az értekezés az '56-os forradalom megítélésének egyik elemét veszi vizsgálat alá, mégpedig azt, hogy amíg az '56-os forradalom budapesti eseményeivel a legtöbben többé-kevésbé tisztában vannak, és azt is mindenki tudja, hogy Magyarország egy elnyomó világméretű diktatúra ellen egyedül küzdött, de a helyi, településtörténeti eseményeket jószérivel egyáltalán nem ismerik. Több mint harmincévnyi kényszerű hallgatás és elhallgatás vérvé vált a generációknak, amit még húszéves kutatás, feltárás, közzététel és ünneplés sem fordíthatott olyan katarzissá, ami rendet tenne a szívekben és az agyakban.

A kutatás kiindulópontját egy kis pilisi faluhoz köthető 1952-es per jelentette. Ez a kutatás bővült előbb a falu 1956-os eseményeinek vizsgálatára (Kesztlöci Köztársaság), majd pedig az egész régió eseményeinek vizsgálatára. Így igen gazdag kép tárulhat az olvasó elé.

A régió központja ekkor egy iparváros, Dorog volt. Egy környékbeli településen rabbánya működött. Az 1956-os események révén országos ismertségre is szert tett az egyik környékbeli falu (a fent említett Kesztlöc). Egy másik település pedig az országos tendenciáktól eltérő, a kommunista irányvonalat a forradalom alatt szinte mindvégig megőrző eseményeivel kelti fel az érdeklődést.

II. Kutatás módszertana, források.

A kutatás folyamán felhasználtuk a régióra vonatkozó szakirodalmat és a különböző levéltári forrásokat.

A terület 1956-os eseményeit FAKÁSZ TIBOR gyűjtötte össze *A dorogi járás 1956* című művében. A munka nagyon adatgazdag. A szerző krónika formájában ismerteti kutatásait. A kérdés iránt érdeklődők számára megkerülhetetlen. Ugyanakkor forráshasználata időnként nem követhető. A megtorló perekről említést tesz, de ezek vizsgálatát nem végezte el.

A környező vizsgált települések közül mind Kesztlöc, mind Sárísáp történetéről született munka. Ezek, habár a rendszerváltás után íródtak vagy csak nagyon általános kijelentéseket tesznek, vagy meg sem említik a települések II. világháború történetét.

A csolnoki rabbánya történetét MARSCHALL ADRIENN mutatta be legrészletesebben szakdolgozatában.

A dorogi bányavállalat történetét több munka is feldolgozta, de ezek mindegyike bányaszakmai megközelítést alkalmaz.

A levéltári források legnagyobb hányadát az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában található anyagok adják. Ezek közül csak a forradalom leverése után, a megtorlást elősegítő Komárom megyei monográfiát használta Fakász Tibor. A Komárom- Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltárában¹ található források a települések második világháború utáni történetének és a forradalom alatti eseményeinek rekonstruálásában segítenek illetve a megtorlások történetéhez szolgáltatnak igen fontos adalékokat. A Magyar Országos Levéltárban található a dorogi bányavállalathoz kapcsolódó anyagok. Itt található a csolnoki rabtábor létrejöttével kapcsolatos iratok.

¹ A levéltár neve 2012 október elsejétől: Magyar Nemzeti Levéltár Komárom- Esztergom Megyei Levéltára

Fontos forrásokként kell megemlíteni a különböző szóbeli közléseket, amelyek jól kiegészítik a levéltári forrásokat. Ezek közül is kiemelkedik a Kesztölc II. világháborús traumáit vizsgáló *Kesztölci Krónika I-III.* című dokumentumfilm.

A kutatás során az írott forrásokat és a szóbeli közléseket egyaránt figyelembe vettük. Utóbbiak jól kiegészítették, pontosították, megmagyarázták a levéltárakban őrzött az elnyomó rendszer szempontjai szerint összeállított anyagokat.

III. Összefoglalás, új eredmények.

A dolgozat eddig még nem tárgyalt új szempontból közelít a szénmedence történetéhez. Nem egy szűk korszak esemény-, gazdaság- vagy társadalomtörténetét mutatja be. Egy történelmi ívet kíván rajzolni, melynek csúcspontján az 1956-os forradalom áll

A dorogi szénmedence felvirágoztatása Schmidt Sándor bányamérnök nevéhez fűződik. Az 1900-as évek elején a még csak 1700 fős falucskából négy évtized alatt nyolcezer fős nagyközséget hozott létre. Életének II. világháború utáni szakaszának feltárása tragikusan ellenpontozza a világháború előtti tevékenységét. 1953-ban az ÁVH kihallgatói nem engedték otthonában meghalni az idős szívbeteg és leukémiás bányamérnököt, akit egy újabb koncepció per sokadik gyanúsítottjaként fogtak el és hallgattak ki hónapokon keresztül.

A kutatás során kirajzolódó kép azt mutatja, hogy a dorogi szénmedence története jól illusztrálja a történelmi gyökerekből kinövő II. világháború utáni Magyarország történetét. 1956 fényében sajátosságait a szénbányászathoz köthető adottságai adják. Az országos eseményeket időben kissé elcsúsztatva követő forradalmi események is az október 26-ára virradó éjjel kirobbanó sztrájk nyomán vették kezdetüket. A helyi kommunista vezetők minden településen megkísérelték korlátok közt tartani az eseményeket vagy legalábbis az élükre állni. Ez a törekvésük Sárísáp kivételével sehol sem járt sikerrel. Ez utóbbi településen pedig többször is majdnem tragédiához vezetett.

A különböző nemzeti tanácsok tevékenysége is országos tendenciákat követett és a későbbi kádári híresztelésekkel szemben valódi demokrácia eredménye volt. A felülről kényszerített tanácsrendszer helyett alulról szerveződő demokráciát született valódi demokratákkal. A nép ugyanis olyan embereket választott vezetőknek, akik kiérdemelték bizalmát. Ezek az emberek próbáltak rendet teremteni és felette örködni. A mindennapi életet újra megszervezni, mindezt úgy, hogy a központi hatalom összeomlott. A helyi kommunista vezetők voltak azok, akik felelőtlenül próbáltak fegyvert használni, agresszívan, provokálva fellépni (Dorogi pártház, Kesztölc, Sárísáp). Mindezek ellenére csak elvétve fordultak elő erőszakos cselekmények.

A munkástanácsok tevékenysége és követelése is hasonlóak voltak az ország más részein létrejövő társaikéhoz. Tevékenységük súlyát az adja, hogy a korszakban a szénkitermelés stratégiai iparágnak számított Magyarországon így országos szinten is figyelembe kellett venni követeléseiket. Ez a magyarázata annak is, hogy később miért tekintették olyan veszélyes szervezetnek a Dunamenti Központi Munkástanácsot.

November 4 után is az országos tendencia szerint folytak az események Dorogon. Az események sajátosságát az adja, hogy december közepéig a leszerelt nemzetőrség helyett a település sportolói alakítottak egyfajta nemzetőrséget. Kisegítették a rendőrséget és megakadályozták a hatalomba visszatérő kommunistákat abban, hogy az önhatalmúlag felállítani kívánt karhatalommal irányítsák a települést.

Csolnokon a rabtábor léte adott különös hangsúlyt a forradalmi eseményeknek. A rabbányában majd egy nappal hamarabb robban ki egy földalatti sztrájk, mint a régió más részein. Ez vezetett végül több napos alkudozás során, a felszínen lövöldözéssel kísérve, a rabok szabadulásához.

A csolnoki rabtábor történetének ismertetésekor a dolgozat rámutat arra, hogy az ötvenes évek elején nem csak az államhatalomnak volt szándéka rabtábor létrehozására, hanem a bányavállalatnak is megvolt a maga sajátos „hagyománya” rabmunka alkalmazására, melynek gyökerét még a világháború előtti időben kell keresnünk. Már ekkor internálótáborszerűen elhelyezve dolgoztatták a honvédelmi szolgálatra megbízhatatlannak ítélt férfiakat. Közvetlenül a világháború után pedig a ténylegesen is internált embereket dolgoztatták a bányában.

Új adalék a tábor történetéhez a Magyar Országos Levéltárban megtalálható iratanyag is, melyből kiderül, hogy milyenek tervezték a tábort, az épületek leírásától kezdve, a rabok felszerelésén át a tábort körülvevő kerítés magasságáig. Szintén az itt található iratokból ismerhetjük meg azt, hogy kezdetben milyen viták voltak a büntetés végrehajtás és a bányavállalat között a tábor létrehozásakor. A két fél ugyanis egymást vádolta a vállalt kötelezettségek nem elégséges teljesítésével. Az egyik részről a tábor kiépítésének hiányosságai, a másik részről a munkaerő létszámának elmaradása és az újabb és újabb módosítások merültek fel.

Kesztölcshöz hasonlóan sok magyar falu szenvedett nagy személyi és anyagi kárt a II. világháború végén. Az ötvenes évek elején létrejövő, majd 1952-ben felszámolt ellenálló csoport azonban kiemeli sorstársai közül. A Kesztölci Köztársaság legendája pedig országosan is ismerté tette. Kesztölc 1945 utáni történetének bemutatása teljes mértékben levéltári forrásokra és személyes visszaemlékezésekre támaszkodik.

Habár BARSZI SZABÓ GERGELY tollából 2006-ban megjelent egy munka, ez műfajában és stílusában inkább a bulvár újságíráshoz áll a legközelebb valódi levéltári kutatások nélkül, ugyanis a faluhoz köthető kádári legendát alaptalanul tovább élteti, ezért teljesen mellőztük felhasználását.

A dolgozat bemutatja a falunak a II. világháború végéhez köthető meghurcolását, az 1952-es bányászper és választ kínál a Kesztölci Köztársaság legendájának történetére is. A világháború végén az alapvetően baloldali beállítottságú faluból majd 400 férfit hurcoltak el a szovjet csapatok. Az 1950-es évek kezdetén egy ellenálló csoport működött a faluban, amit az ÁVH fizetett áruló segítségével felszámolt. 1956-ban a faluról az a hír terjedt el az országban, hogy a falusiak saját faluköztársaságot kiáltottak ki külön köztársasági elnökkel. Még saját tankkal is rendelkeztek. A kádári sajtó rágalmaival ellentétben azonban Kesztölcin is egy demokratikusan megválasztott nemzeti tanács irányította a falut nagyon is életrevalóan.

Hasonlóan Kesztölcshöz, Sárisáp 1945 utáni történetét is eddig még nem publikált levéltári források alapján dolgozza fel. A faluban lejátszódó események, sajátos, az országos tendenciáktól eltérő utat jártak be. A kommunista pártvezetőknek itt sikerült a hatalmat megragadni és egészen október 28-ig ezt meg is tartani. Az országos változásoknak azonban nem tudtak ellenállni, így itt is megalakul egy kommunistamentes Nemzeti Tanács amellel, hogy a kommunista fegyveres őrség is tovább működött. November 4. után újra csak agresszíven fellépve immáron nyíltan is újra gyakorolták hatalmukat, rátámadva a falun békésen átvonuló forradalmárookra.

A kádári megtorlás, majd a helyi állambiztonsági hálózat '60-as '70-es évekbeli működését bemutató rész szintén az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható anyagok alapján készült. A megtorlás során elítélték az egyes nemzeti tanácsi vezetőket, igen gyakran épp azokat, akik a forradalom alatt lehűtötték a kedélyeket, megakadályozták a bosszúállást, ezzel több kommunista életét is megmentették. Az

országos tendenciának megfelelően különös figyelmet fordítottak a munkástanácsokra, így a Doroghoz köthető fő megtorló per is a Dunamenti Központi Munkástanácsé volt. A forradalom leverése után a dorogi szénmedence településeit és gyárait nem csak perek sújtották. Kollektív büntetésként sorozatos elbocsátások és lefokozások követték egymást. 16 településen helyezték át vagy bocsátották el a v.b. elnököket, elnökhelyetteseket, titkárokat. A Dorogi Szénbányászati Trösztöt is elérte a megtorlás, fegyelmi eljárások útján. 1957 februárjában 78 dolgozót bocsátottak el a vállalattól. Az államvédelem is újra rendezte sorait. Megpróbálták újjászervezni a korábbi ügynökhálózatot illetve új személyeket is bevonni.

IV. Publikációs jegyzék:

MAREK VIKTOR: *Kesztyölczi szervezkedés 1952-ben. Farsang András és társainak pere.* In: XXVII. OTDK Humán Szekció 2005. március 21-23. Budapest Összefoglalók, ELTE BTK. 373. o.

MAREK VIKTOR: *A KESZTYÖLCI KÖZTÁRSASÁG, POLITIKAI LEGENDAGYÁRTÁS A XX. SZÁZADBAN.* ÉLETÜNK 2012/1 88-96 o.

MAREK VIKTOR: *A KESZTYÖLCI KÖZTÁRSASÁG.* IN: ÖSSZEKÖTNEK AZ ÉVEZREDEK, SZERK.: J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, PÁZMÁNY TÖRTÉNETI MŰHELY, BUDAPEST-PILISCSABA, 2011, 332 o.

MAREK VIKTOR: *ADALÉKOK A CSOLNOKI RABBÁNYA TÖRTÉNETÉHEZ.* MEMENTÓ, 2011, 2 SZ. 21 o.

EGYÉB PUBLIKÁCIÓK:

MAREK VIKTOR: *AZ ESZTERGOMI FERENCES GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE AZ INDULÁSTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG.* IN.: AZ ESZTERGOMI TEMESVÁRI PELBÁRT FERENCES JUBILEUMI ÉVKÖNYVE 1931-2011, 34 o.

MAREK VIKTOR: *SZERZETESEK A KÖZOKTATÁSBAN, KPSZTI PÁLYÁZAT, (MEGJELENÉS ALATT)*